

М. Вороний

Портреты
митр. Андрея

1410
Гарошанові
Святий
311/88

Микола Вороний

Портрети Митрополита Андрея

[М. Voronyj: De imaginibus Metropolitae A. Szeptyckyj]

Особлившої значности і ширшого зацікавлення набуває портрет, коли його зроблено не з людини звичайної, а з особи високопоставленої понад її оточенням — „мужа волі і чину“ і коли до того ще й сам вигляд тієї особи імponує виразом величности, ума і доброго серця. Такі особи вже за життя належать до історії, а їх постаті, увіковічені в портретах і монументах, мають право на почесне місце в національнм Пантеоні їх націй.

Доля судила, щоби винищена лихоліттям галицька галузь великої української нації, серед тяжких злиднів і духового упадку, вилонила, а коли ні, то прийняла в своє лоно як дар таку величну і могутню постать в особі Митрополита Андрея гр. Шептицького. Справді, як незвичайно, а навіть дивовижно серед здрібнілих, нужденних обставин галицької дійсности виглядає ся монументальна постать.

І зрозуміло, як різно ставляться до неї різні верстви громадянства: одні з вірою й побожністю, другі з тривожною надією, треті з острахом і недовір'ям — не розуміють, але всі подивляють.

Подивляє її й зірке око небуденного маляра, що хотів би достойно увіковічнити її на потонні часи.

Цікаво, як же інтерпретують малярі сю постать у своїх портретах.

Приступаючи до оцінки портрета, ми не повинні тратити з пам'яті вигляд самого оригінала. Отже насамперед — кілька витичних, що до сього вигляду.

Потомок русько-українського роду гр. Шептицьких, вірний оберігач національних і церковних традицій своїх предків, митрополитів Варлаама, Атанасія і Льва, по двацятип'ятиох літах княження на митрополичім престолі в найтяжчих обставинах війни і московського ув'язнення, нині бадьорий, повний енергії й ініціативи, Митрополит Андрей є найоригінальнішою модерною постатю серед духовенства нашого часу. Поминаючи широкознані високі душевні прикмети Митрополита, бачимо перед собою могутчу імпозантну

постать з обличчям біблійного патріярха. Ся постать, по-важно-велична в урочистих і релігійних моментах, дивує аристократичною елеганцією в свободній і милій розмові. На широкім повнім обличчю з високим чолом, виразними рисами і пишною бородою — спокій, отінений лагідним усміхом коло уст і лише з легка прихмарений зсуненими до себе бровами, з під яких, як два блакитні озера, світять мягко-променисті ласкаві очі.

Власне, що найбільше відпечатковується в пам'яті з першого вражіння — се мов би спижевий масив імпазантної постаті і одуховленість, що спливає шафіровим сяйвом з очей на ціле обличчя. Сі дві основні прикмети особистости Митрополита передовсім мусять промовити з портретового образу.

Ми тут розглянемо лише портрети визначних малярів — М. Сосенка, І. Труша і О. Новаківського; інші, зроблені ділстантами з фотографічних знімок нас, очевидно, цікавити не можуть¹⁾.

Найстаршими в хронологічному порядку є портрети кисти М. Сосенка.

Ознайомившись докладно з сими портретами, як також з олійними етюдами і шкiцями до них, ми приходимо до переконання, що Сосенко портретової фактури не відчував і портретову техніку подужував з великим трудом, хоч свого часу перейшов добру школу у відомого портретиста Л. Бонна в Парижі. Уславлений портрет „Дами в жовтому“ і цікавий спробою зорієнтування в візантійській традиції портрет митр. Атаназія Шептицького належать до щасливіших праць артиста на сім полі, хоч органічно-сильного і самостійного все таки вони не виявляють.

Портрети Митрополита Андрея виглядають значно слабше. Трактую він їх у двох напрямках: академічного натуралізма і візантійської стилізації. Як не дивно, особливо слабшим виглядає в нього перше трактовання. Вже з його олійних етюдів, що переховуються в Національнм Музеї у Львові, знати брак техніки для віддання плястичности форми (лиця виглядають, як однотонові плоскі округлости) і виразу живости в обличчі, особливо в очах (дві рівні блакитні плями, без світляної вохкости) а характеристичних рис індивідуальности ані сліду. Сіж вади проступають і в невеликім скінченім портреті (власність Т-ва „Нар. Гостиниця“ у Львові), мальованім мабуть літ 15 тому назад. На рівнім сірим тлі фігура до пояса в чорній пелерині; широке об-

¹⁾ Дуже хвалять за подібність до оригінала портрет, зроблений ділетантською, але талановитою рукою о. Косановського з Залужа, але нам він на жаль невідомий. Є ще, кажуть, портрет, мальований знаним арт. М. Бойчуком, але де він, нам також невідомо.

личча en face, в неутрально-рудавих тонах, плоско трактоване, з апатичним, ніби надутим виразом, хіба злегка оживлене в погляді (погляд штучний). Була тенденція трохи освіжити колорит двома плямками — червоною в шапочці на голові й білою — в ковнірці. В освітленні й позі брак смаку. Подібності до оригінала мало, майже нема. В горі зліва традиційно-портретовий аксесорій — герб. Коли се делікатність фасону мальовання, то заанімічна, скорше трафаретна.

Безперечно цікавіший великий портрет, трактований в напів-византійським стилі, (в Національвм Музеї у Львові) де маляр проявив і чуття артистичного смаку і нерв шукання. Портрет також бюстовий, в пелерині, з обличчям en face і в шапочці. Загальний вираз сухо-поважний, трохи терпкий, ніби з міною невдоволення (навіть надутости в формі уст). Вираз очей мрачний, трохи сумний, без властивої оригіналові шафірової проміністости. При скупім колориті обличчя — кольор бороди все таки заясний. Загалом портрет робить вражіння подібности, але характеристичних рис індивідуальности мало. Цікава композиція портрета на тлі св. Юра, що підкреслює в нїм інтимно-релігійний мотив, але де-що змалює саму постать, взагалі трактовану не імпазантно, більше здержливо і холодно. Як вище зазначений загальний вираз обличчя і умовність позиції в поставі, так і скупість портретової фактури, власне — вялість тонових змін, однотонність сухого колориту, без акцентації вальорів, все це дається пояснити і законно виправдати строгістю византійського стилістичного канону, хоч подекуди делікатний рисунок зраджує модерну стилізацію, що очевидно й лежало в пляні композиції артиста. Всеж таки, як данина духовно-византійській традиції, портрет має свою артистичну вартість.

Ризикуючи виголосити еретичну думку, ми все таки гадаємо, що византійський стиль, досягши високо-духової краси в іконописі, не зміг проявити її відповідно в портретовім мистецтві, і остільки відповідно, щоб надавався до портретовання духовних осіб модерного типа. Все таки незбитим є, що *tempora mutantur* і що змінюються й люди; отже для змінених нових людей потрібні й нові стилі в їх портретах. Для Сосенка сей стиль був дуже вдячний, бо поміг йому щасливо вивязатися з трудного завдання тим, що сховавшись за канон, він сховав разом і свою невмілість віддати в живих фарбах живу натуру моделі.

Портрети кисти І. Труша відзначаються власне тим, чого бракує портретам Сосенка — досконалою портретовою технікою, легкою й елегантною, як у Французів. Се і зрозуміло, взявши на увагу солідний портретовий стаж сього маляря в ряді численних креацій з цієї галузи. На його творчости, виплеканій в лоні академічного натуралізма, знати свіжий подув модного в свій час імпресіонізма, яким

він широко, але поверховно захоплювався. Сей вплив зазначився і на його портретовій техніці. Він умів взяти натуру в моменті, так як її бачить, не шукаючи в ній звірень і не заглиблюючись в синтезі, але своє оптичне вражіння хоче ще підкреслити підхлібними ефектовними „штучками“, увидатнюючи вдячні риси і згладжуючи дефекти; йому ходить головно про зовнішній ефект, хоч на цьому він часом і заводиться. Сими прикметами визначаються і ті, знані нам, три портрети Митрополита, які ми зараз розглянемо. Перший (здається з р. 1914) є власністю Національного Музею у Львові, другий — о. каноника О. Ковальського і третій — монастиря СС. Василянок у Львові¹⁾.

Перший представляє Митрополита до пояса, в профіль, з фіолетною шапочкою (zucchetto) на голові. На обличчю поважна задума; умислова енергія відбивається на високому чолі в виразі крилатих брів, не стріхатих і не насуплених, а ніби острим змахом підкинутих в гору; брак зморщок між бровами позбавляє лице суворого виразу, а навпаки накладає відпечаток погоди духа. Профіль чіткий і красний; плястична форма чола заакцентована ефектовним „бліком“ (світляним поліском) на виску; дещо сухий тон ока в профільнім отворі все таки зберігає ясність погляду. Тонові зміни на поличці, доконані в імпресіоністичних плямах ширшим мазком (потягненням кисти), щобільшої звинности і сили удара (так зв. *tours de main*) набуває в формі заросту на бороді й вусах. Завдяки цій манері характеристичні риси індивідуальности виступають з ніжною експресією, даючи гармонійний вираз певної скристалізованої волі, шляхотности і глибокого ума. Загальний колорит м'який і досить легкий, прозорий; в кольористичних вальорах відчувається дистингований смак і дещо переніжений сентимент. Артист бере момент, коли ніби по сальоновій розмові наступила хвилива павза поважної застанови. Для змалювання особи Митрополита сей характеристичний епізод дає мало. Загальне вражіння таке, що зовнішню форму схоплено досить вірно, але не віддано в ній ані виразу монументальности в постаті, ані виразу глибшої духовости в обличчю, особливо в очах. Беручи на увагу попередні застереження, все таки сей портрет має безперечну артистичну цінність.

Другий портрет (власн. о. кан. О. Ковальського) зроблений в трохи шкісовій манері, є мов би модифікацією першого. Митрополит в темно-сірій рясі, з білим ковчирцем і нагрудним золотим хрестом, в фіолетній шапочці представлений на блідомалиновім тлі так само в профіль, але з легким зворотом голови так, що видко праву брову і цілє ліве око; ясний, спокійний погляд, зосереджений на якійсь

¹⁾ Ще є четвертий у гр. Шептицьких в Прилбичах.

одній думці; між бровами (подібними, як і в першій портреті, але з меншим зігзагом) так само зморщок нема; форма бороди і сивавого волосся на голові — в свободних, але легших ударах кисти; тон обличчя свіжий і ясний, достосований до загального м'якого колориту, без підкреслення вальорів. Щоб неповторюватись, скажемо лише, що загалом сей портрет подібний до оригінала і хоч гама фарб в ньому дещо понижена, але се не перешкаджає йому в рисунку і делікатнім колориті справляти симпатичне враження.

Третій портрет (власн. СС. Василянок) з р. 1917 обрхований на різкий світляний ефект, чим і імponує широкий публіці, на нашу думку, належить до найслабших портретових продукцій Труша. Власне сей дешевий фасон, ніби рембрандтівського, освітлення зраджує нам скорше його фотографічне походження, бо сам артист, маючи вироблений смак, свідомо би модель в такому освітленні не помістив, якби він справді малював з натури, а не з фотографічної знимки.

Допустити таке освітлення зі сторони артиста, значить відкликати всі наші попередні кваліфікації його портретового мистецтва. Правдоподібно портрет був зроблений з фотографічної знимки, а пізнійш допрацьований з оригінала, що частинно й полишило сліди старанної мистецької руки. Митрополит представлений на сім портреті по повороті з московської неволі на півтемному тлі і в чорнім убранні, при чому різке світло падає йому головно на чоло і пасок носа, відбиваючись грубим рефлексом на інших частях обличчя, яке від того випуклилося гладкими площинами, сховавши всі свої деталічні властивості. Найгірше сталося з очима, що запалися в дві чорні ями, звідки артист мусів їх видобувати темно-синім тоном. Намагання дати в тьмі якісь вальори пішли на марно — глибокий колорит їх поглинув.

Невдале різке освітлення впало так фатально, що змінило й зіло всі характеристичні риси індивідуальности так, що Митрополита на сім портреті трудно пізнати.

Цікаво зазначити побіжно, що ні сей ані другий з попередніх малярів не зважився зглибити очей Митрополита: Сосенко по безуспішнім змаганням дати лише вираз погляду їх, намалював (в натуралістичних етюдах) два блакитні озера і в шафіровій тоні їх потонував, а Труш раз дипломатично відсторонився від них, обернувши модель в профіль, а другий раз уклав їх глибокою п'тьмою.

Заглянути в глибину, в sanctuarium душі взагалі дуже трудно; для сього треба особливого покликання.

Найбільше портретової праці, посвяченої особі Митрополита Андрея в шкізових рисунках, олійних етюдах, портретах і портретових композиціях належать нинішньому суверенові українського малярства арт. О. Новаківському. Головніші з них переходять у Львові в самого артиста.

в Т-ві „Дністер“, у ОО. Студитів (при вул. Скарги) і в Націон. Музеї, деякі попали в приватні руки.

Відомо, що значну частину свого життя (львівський період) сей слазний артист присвятив звеличенню катедр. храма св. Юра, в його епопеї підчас війни і революції. З неменшою ревністю віддав він свої сили і звеличенню постаті Митрополита в образах, де намагається дійти до ідеальної досконалости, бо успіх, уже ним досягнений, його тривожних шукань не заспокоює. Годі булоб, та на сім місці і не вказане, розглянути всі його праці в цім напрямі з належною повнотою, — обмежимось головнішими, поділивши їх, відповідно характерові, на два роди — імпресіоністичного натуралізма і анатуралістичного символізма (який дехто називає ще „символічним експресіонізмом“).

Праці першого рода містяться в численних рисункових шкіцах, що складають поважну теку артиста (з якої один більший, хронологічно останній, є нині у ОО. Студитів) олійних етюдів (один в артиста, другий в Нац. Муз.) і скінченного портрета-образа, що також є власністю артиста. Працею другого рода є знаменита композиція „Мойсей“ (власність артиста), що вплела ще один листок до вінця його слави.

В шкіцах, роблених з памяти олівцем і вуглем, артист невтомно студіює рисунок зовнішньої форми, беручи за тему різні психольогічні моменти з життя Митрополита — в тюремній неволі, в благочесній задумі, в молитві, в розважанню церковно-адміністраційних плянів, у сні і т. п.; в кожному рисунку він намагається закони естетичної експресії повднати з певними математично-філософічними формулами — се праця для себе, для своєї душі, тут він іде за стопами Рафаеля, Михайла Ангела, Ліонарда. Звернемо увагу на великий шкіц вуглем (у Студитів), де Митрополит зображений в rallium підчас сонних візій. Постать важко опущена, голова низько схилена, з руки, що безвладно звисає, вихиляється хрест. Шкіц недбалий, нескінчений, але як в тій позиції сильно віддано настрої оспалости і праці мізку разом і яка прекрасна деталь — сей тонкий рисунок в уложенню фалдів.

В олійних етюдах його цікавить зіставлення тонів у контрастових імпресіоністичних плямах, їх звучність і гра, що творять нюанси настроїв або дають ілюзію віддалення плянів в образі. Такий напр. його композиційний етюд, що є ніби модифікацією другого вже скінченного портрета-образа, до котрого ми зараз перейдемо, але відмінний від нього декоративним трактованням в ясніших тонах, з контрастовим підкресленням колористичних плям, завдяки чому увидатнюються перспектива простору (в помешканні). Він нескінчений, навіть слабший в рисунку, але дуже цікавий, як спроба імпресіоністичного трактовання площин.

Описувати змісту його не будемо, бо переходимо до другого образу, такогож змісту.

Сей образ, як уже згадано, трактує артист в дусі імпресіоністичного натуралізма — в нім оптичну і настроєву правду творять зіставлення тонів і згущений колорит.

Постать Митрополита в архієрейських одягах майже ціла, нижче колін, на престолі коло вітваря, в спокійно і міцно сидячій позі, з трохи схиленою наперед головою і затисненим в правій руці хрестом, робить насамперед вражіння масивності; се вражіння поглиблює густий тон колориту з м'якими вальорами в яснішій тини, що його оживлюють. Вираз обличчя, реально-просто, хоч старанно окресленого, трохи строгий і разом сумовитий; глибокий погляд шафірово-сірих очей сконцентрований на твердій думці: *sic volo*. Зіставленням тонів фіолетово-малинових з блідо-зеленим і синім утворюють ілюзію трьох плянів віддалення. Ніяких штучних ефектів — вся сила виразу в соліднім колориті. Шкода лише, що невеликий розмір образу (щось $\frac{3}{4}$ метра в гору), на котрому більшину місця забрала сама постать, позбавив артиста можливості змалювати більше обличчя і ще ліпше увидатнити на ньому сей глибокий вираз очей. В кождім разі сей портрет найбільше правдиво і вірно представляє Митрополита Андрея.

Перше, ніж перейдемо до композиційного образу „Мойсей“, ми мусілиби зупинитися на двох інших образах подібної композиції, але з огляду на їх близьку тотожність розглянемо коротко лише образ, що є власністю ОО. Студитів.

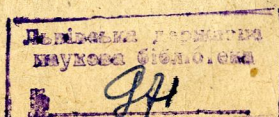
На тлі імпресіоністичних плям св. юрського городу виступає імпазантно-велична постать (до пояса) Митрополита в малиновій мантиї з жезлом і молитовником у руках. Фасон мальовання свободно-шкіцовий. Мазок різкий, плястичний. Велика голова забірає майже половину всього образу. Характеристичне в ній високе чоло з напруженими м'язами (робота думки) і сіро-сині очі зі зсуненими бровами (вираз сили волі). В таємничій прозорій скляности очей — ніби й смуток і загадка, вони не від мира сього, вони від чистого розума. В цім образі артиста занимала не натуральність зовнішньої форми, а глибина форми внутрішньої, той синтез душі Митрополита, що з незрівняним талантом артист розвинув в композиції „Мойсея“. Про колорит і техніку не будемо говорити, бо властивості і засади їх з більшим переконанням промовляють до нас з того образу, до котрого зараз переходимо. Оцінюючи сей композиційний образ ми не претендуємо на повне вичерпання всіх його артистичних прикмет, для сього потрібна спеціальна студія. Артистові прийшла ідея зідеалізувати образ Митрополита в постаті пророка Мойсея і то в оригінальній символічній композиції, повній глибоко-затаєного сенсу.

На тлі руїн і звалищ та скельних зломів, з паском у горі імлистого, захмареного неба, що разом творять комбінації синьо-голубих, блідо-зелених і рожевавих тонів — гігантна постать Пророка (лише погруддя, але на всю площу картини) в мантиї з темно-синіх і сіро-синіх тонів, з брилянтково-прозорим жезлом у міцно стисненій важкій руці. Обличчя: на високім, з острыми кутами, і широкім опуклім чолі замість зморщок сильно напружені мязи (титанічна робота мізку), що хвилястими лініями ідуть в долину до внутрішніх кінців густих і зігзакуватих брів; такі-ж стягнені пружаві мязи проклалися різко по всьому обличчю, творячи плястичні площі; очі — два спокійні озера, затагнені синім туманом непрониклої тайни; грубший і дещо витягнений ніс (рішучість), нижня губа пухка, широка і трохи вивернута, зраджує пиху можновладця; вуси двома тугими чепурними жгутами спадають, ніби двома струменями вливаються в море — в велику довгу, в гадючих кучерявих звоях, бороду, що сягає в діл аж по сам кінець груди, розділюючись там на дві половини. Тон короткого волосся на голові і заросту бороди й вусів — брунатовий, що міниться в цинамоновий із сизим полиском. В сей же тон впадає і бронзовий хрест із жовтою стяжкою, що живійшим паском переплітається в звоях бороди. В цілім образі перевага синього тону з кольористичними вальорами від темно-синього в ясно-синій і голубий з сірими відтінками.

Всі тони анатуралістичні (бронз, синь, дискретний фіолет) мають у фарбовій гамі артиста кожний своє символічне значіння. Так само глибша символіка укрита і в фігуральних зарисах тла: руїни церкви, пожежа оселі, апокаліптичний їздець і инше, а понад ними зігнута тінь постаті Мойсея, що суне на гору. Шукати точної подібності зверхнього вигляду Митрополита в символічній постаті Мойсея, очевидно, нема рації, бо не про се ходило артистові, але в основних рисах її знайти можна. В сій символізації артист виразив своє синтетичне заглиблення у внутрішній формі — в самій істоті Митрополита і зробив се з таким високим патосом і з таким щирим пієтизмом, з яким хіба Ліонардо да Вінчі творив свою „Джьоконду“.

Переглянувши всі досі зроблені портрети Митрополита Андрея, ми бачимо, що кожний артист-маляр трактував модель по своєму, в межах своєї естетичної компетенції досить однобічно.

Ідеально зробленого портрета, що дававби гармонійне повднання душі з тілом в такій звершеності, щоб образ, мовби не торкаючись полотна, виступав з рами і дивився як живий, ми не маємо.

РЛ

971

у

М. Вороний

Портреты
митр. Андрея